

Ett runbleck från Järfälla

I samband med en utställning år 1968 av järnåldersfynd från Järfälla granskades ett runbleck, som sex år tidigare hade kommit i dagen vid utgrävningen av ett gravfält strax öster om Veddesta gård i Järfälla socken i Uppland (SHM inv. nr 27.291:6). I skilda anläggningar inom samma gravfält påträffades föremål från vikingatid, bl. a. ett fragment av ett anglosaxiskt mynt, präglat omkring år 1000. Runblecket låg vid fyndtillfället i ett fodral av läder.

Koppar. Mått 47 × 24 mm. Runornas storlek 14–18 mm. Ristningen är tydlig och lättläst på framsidan, medan den på baksidan är otydlig och vansklig att läsa i närheten av den trasiga kortsidan. Blecket är genombrutet i framsidans nedre vänstra hörn. Till följd av släppor i kopparkarbonaten flagrar framsidan kraftigt vid kortsidorna. Mindre avflagringar finns över hela ytan. På baksidan flagrar blecket kraftigt längs kanterna. Ena kortsidan är så pass skadad, att den gör läsningen av inskriftens sista runa osäker; möjligen kan också en runa på den motsatta sidan ha gått förlorad.

Avtrycken på läderfodralets insidor visar, att blecket är bevarat i ursprunglig storlek. Läderyrnas buktning och en till fodralets ena insida begränsad skada, som svarar mot ett kraftigt jack i framsidans övre högra hörn på blecket, klargör att detta har legat med sin »taggiga» del mot fodralets rundade kortsida. Fodralet tycks ha varit igensytt här att döma av en skoning, som har passform hit och till den långsida, som har rester av sömhål. Då den motsatta kortsidan är rakt avskuren och ganska sliten, talar det för att fodralet har varit öppet där. Det är veterligen första gången som det kan konstateras att ett runbleck har förvarats i ett skyddande fodral. I den isländska litteraturen nämnes det dock att en amulett kunde skyddas på detta sätt (Hallfredar saga, ed. Bjarni Einarsson, Kbhvn 1953, s. 65).

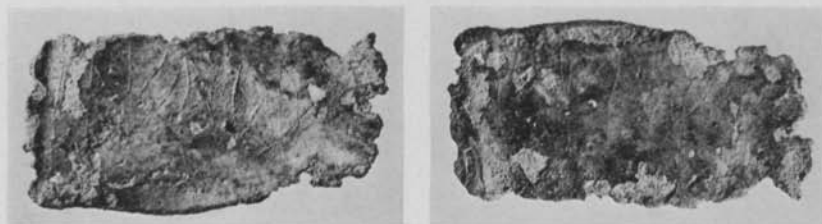

Fig. 1. Runbleck från Veddesta, Järfälla sn, Uppland. Till vänster framsidan, till höger baksidan. — Runic plate from Veddesta, Järfälla parish, Uppland. *Left*: obverse. *Right*: reverse. — Foto N. Lagergren 1968 (ATA). — 1/1.

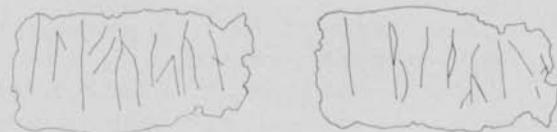

Fig. 2. Runinskriften enligt förf:s läsning. Till vänster runorna 1–7 på bleckets framsida, till höger runorna 8–14 på dess baksida. — Runic inscription (author's reading). *Left*: runes 1–7 on obverse of plate. *Right*: runes 8–14 on reverse.

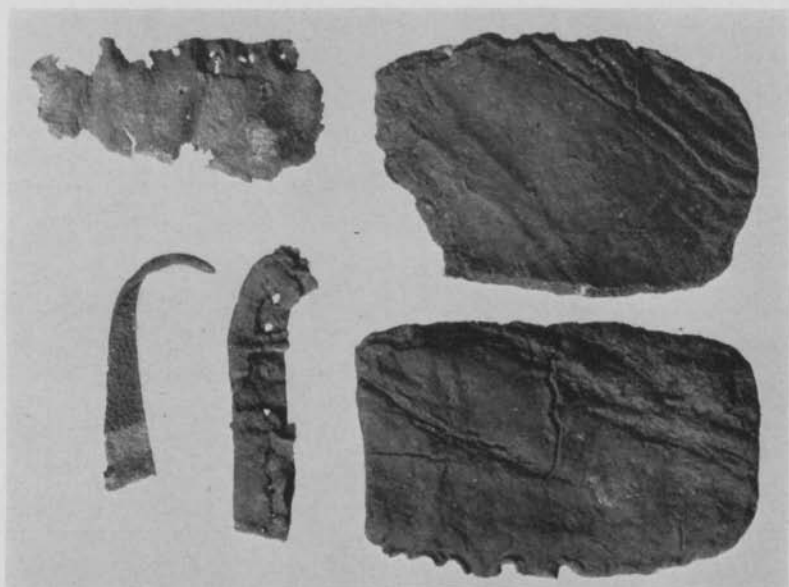

Fig. 3. Läderfodral till runblecket från Veddesta, Järfälla sn, Uppland. — Leather purse of runic plate from Veddesta, Järfälla parish, Uppland. — Foto N. Lagergren 1968 (ATA) — 1/1.

Fig. 4. Läderfodralets ena insida. — The leather purse. One side of interior. — Foto N. Lagergren 1968 (ATA).

Inskrift:

(framsidan) **ilfusun**
5

(baksidan) **ibiprua**
10

Till läsningen: Spår av någon runa före **i** finns inte. Toppen av huvudstaven i **2 l** har gått förlorad genom flagring. **3 f** är tydligt ristad, bistavarna saknar anslutning till huvudstaven. I **4 u** är huvudstaven något dubbelsvängd, bistaven är ansatt ett stycke ned på huvudstaven. Den diagonala leden i **5 s** saknar anslutning till den främre vertikala staven. Över denna löper en oavsiktlig repa. Runan **7** är sannolikt **n** med dubbelsidig bistav. Ristaren tycks ha ristat huvudstaven ett flertal gånger och därvid inte ha hållit verktyget i samma spår. Märken efter någon runa på den vittrade och i kanterna skadade ytan efter **7 n** finns inte. Strax till vänster om **8 i** syns en fördjupning, som saknar

grad och förefaller att vara ett intryck i metallen. Den vinkelböjda skåran till höger om 8 **i** är av annan karaktär än de avsiktligt ristade linjerna. Den nedre bistaven i 9 **b** syns otydligt till följd av en släppa och saknar anslutning till huvudstaven. Den avlånga, lodräta fördjupningen efter 11 **p** är naturlig. Den övre delen av huvudstaven i r. 12 svänger snett upp åt höger. Toppen har gått förlorad genom flagring. En tydlig men valhänt ristad bistav träffar huvudstaven nedtill vänster. Strax ovanför utgår en bistav snett nedåt höger från huvudstaven. Jag läser denna runa som **r**. 13 **u** är skadad i toppen och endast delvis synlig, men det är uppenbart, att den har utformats något annorlunda än 4 och 6 **u**. 2 mm innanför bleckets kant finns en kraftigt skadad huvudstav. Den är omkring 5 mm lång och fortsätter upptill som kant i en flagring. Till följd av en skada i blecket är nederdelen av huvudstaven borta. Något ovanför denna skada och till vänster om huvudstaven finns en bistav, som är ofullständig på höger sida om huvudstaven. Jag läser, med viss tvekan, denna runa som **a**. Runföljden ger intryck av att ha ristats snabbt och utan större omsorg. Den är inte särskreven i ord; det större utrymmet mellan 8 **i** och 9 **b** har möjligen sin förklaring i den vinkelböjda fördjupningen efter 8 **i**.

Förutsatt att inskriften är en syntaktiskt formad utsaga, kan den segmenteras på olika sätt. Runföljden **ilfusuni** kan bilda en enhet bestående av ett subjekt *illfuss* och ett predikat *uni*, **biprua** en annan, bestående av ett predikat *biðr* med »inbyggt» subjekt och ett objekt *va*. Inskriften inleds då av en följd av runor, som svarar mot det isländska adjektivet *illfúss* 'ondskefull, illvillig' och som kan vara en adjektivisk benämning eller ett inte tidigare belagt namn *Illfuss*, och följes möjligen av ett presens konjunktiv i singularis av verbet *una* 'giva sig till ro, till freds'. Den andra enheten består förslagsvis av ett presens singularis av verbet *biðia* 'bedja' som predikat med ett implicerat och för oss ogripbart subjekt samt ett direkt objekt *va* f. 'olycka, fördärv'. Innebörden i inskriften skulle då kunna vara en önskan att inte någon illvillig skall uppträda i skadligt uppsåt och att han må fördärvas om så sker. Runföljden kan också uppdelas på ett i språkligt avscende naturligare sätt, varvid **uni** inte är syntaktiskt relaterat till det föregående utan satsinledande. I så fall ligger det nära till hands att se det som ett i åtskilliga runinskrifter belagt namn *Un(n)i* och som subjekt i satsen. Det föregående *illfuss* skulle då kunna vara likvärdigt med en hel sats, och inskriften i sin helhet kunna återges: »Illvillige. Un(n)e frambesvärjer (dig) fördärv.»

Fastän förutsättningen att tyda inskriften som en magiskt betonad önskan eller förbannelse är tämligen given, är de anförda förslagen till tolkning av inskriften i viss mån osäkra. Det är diskutabelt om substantivet *va* finns belagt i någon runinskrift, och de fornsvenska beläggen är få och sena. Något belägg för ordet *illfuss* kan inte visas upp från östnordiskt område, men för- och efterleden återfinns t. ex. i de runsvenska namnen *Ill(h)ugi* och *Vefuss*.

Vid ett val mellan de två tolkningarna kan det framhållas, att den förstnämnda till sin allmänna prägel stämmer överens med andra inskrifter av magisk karaktär. Förhållandet att verbet *una* med ursprunglig innebörd 'lieben, befriedigt sein' (Pokorny) föga passar in i det här tänkta sammanhanget och inte direkt kan stödjas av något motsvarande uttryck i fornsvenskan eller fornisländskan, talar dock liksom konstruktionen *biðr va* för det senare tolkningsalternativet.

Runblecket har genom fyndomständigheterna arkeologiskt daterats till vikingatid. Bevarandet av palatalt *r* efter den dentala konsonanten *ð* talar för denna datering.

Summary

An account is given of the inscription on a runic plate, found in 1962 in a leather purse, in a grave at Veddesta, Järfälla parish, Uppland. The brief inscription (see p. 209), which is partly on the obverse and partly on the reverse of the plate (see fig. 1), is of magic character. The brevity of the inscription renders its interpretation difficult, but it consists of an invocation against some evilly disposed person. On archaeological and linguistic grounds the plate is dated to the Viking era.

Translated by Richard Cox

Anteckningar till Haaken Gulleasons Johannes-huvud från Bollnäs kyrka i Hudiksvalls museum

Den senmedeltida konsten i Norrland är ett utflöde av konstproduktionen i hansestäderna vid Nord- och Östersjön, en produktion som i fråga om enhetlig stil och utstrålning över ett stort område väl kan mäta sig med samtida konstföreteelser i det övriga Europa. Bland hansestäderna var Lybeck särskilt viktig för Sveriges del. Lybeck var en kolonisationsstad och ett mål för invandrare. Dess konst hade tagit upp inflytelser från många håll. Av denna sammansatta helhet valde konstbeställare och konstnärer i Sverige sådana delar som syntes dem lämpliga — resultatet var en förenkling, men också en försvenskning av konsten.

I Norrland blev i början av 1500-talet Haaken Gulleason den ledande mästaren. Vår kunskap om honom och hans verk bygger på arbeten främst av Henrik Cornell,¹ men särskilt intresse har senast ägnats honom av Ingrid Swartling.² På grund av stilöverensstämmelser mellan hans arbeten och verk av Johannes Sculptor i Östra Ryd och av Lars Snickare, vilka båda visar arkaiserande tendenser, vill man förlägga Haakens utbildning, till Mellansverige. Hans konst bär, även när den nått sin fulla utveckling, märken av ett sådant samband. Vad som kännetecknar honom är dock mindre stilen än bildvalet. Han har ägt ett förråd av förebilder i sin verkstad, som visar honom i samklang med tidens smak, och hans figurers popularitet har säkerligen stärkts än mera genom deras festliga förgyllning och rika polykromering.

I Haakens produktion finns ett unikum, nämligen Johannes döparens byst — ej enbart huvudet — på ett fat. Verket tillhör Bollnäs kyrka och är deponerat i Hudiksvalls museum (bild 1-2).

¹ Henrik Cornell, *Norrlands kyrkliga konst*, Uppsala 1918, och flera andra undersökningar.

² Ingrid Swartling, Haaken Gulleason och hans verkstad, ett bidrag till studiet av Norrlands senmedeltida träskulptur, *Gammal Hälsingekultur*, Hudiksvall 1956.